

УДК 94 (447):316.4.063.3 (73) "1938/1948"

Сухобокова О.О.

ГРОМАДСЬКА ТА КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ НИКИФОРА ГРИГОРІЄВА У США ТА КАНАДІ

Стаття присвячена громадсько-політичній та культурно-організаційній діяльності одного з лідерів української міжвоєнної та повоєнної еміграції Никифора Григорієва у США та Канаді у 1938-1948 рр. Розгляд проблеми здійснено на основі неопублікованих матеріалів родинного архіву Григорієвих (м. Потомак, штат Меріленд, США), значна частина яких вперше вводить до наукового обігу в даній публікації. Простежено основні напрямки діяльності Н. Григорієва в означений період: створення в США та Канаді української незалежної лівоцентристської політичної сили; інформаційно-просвітницька робота, спрямована на формування позитивного іміджу українського національно-визвольного демократичного руху; заснування Українського науково-культурного осередку та видавнича робота. Діяльність Н. Григорієва розглядається у контексті громадсько-політичного життя української діаспори та суспільно-політичних процесів у США та Канаді.

Ключові слова: Никифор Григорієв, українська діаспора у США та Канаді, Український науково-культурний осередок в США.

Никифор Григорієв (1883-1953) належав до когорти лідерів українського національного руху, які брали безпосередню участь в Українській національній революції та становленні Української народної республіки, а після її поразки продовжили боротьбу за українську державність на еміграції у Європі та Америці. Він був одним із лідерів українського громадсько-політичного та культурно-освітнього осередку у Празі, фундатором та директором низки його інституцій, а найвідомішою складовою його діяльності у США стало керівництво Українською службою американської радіостанції «Голос Америки». Водночас дослідження його роботи за кордоном як громадського діяча, політика, вченого та публіциста, організатора у сфері науки та освіти триває нині. Про американський період життя Н. Григорієва (1938-1953 рр.) практично немає інформації, що пояснюється утрудненим доступом до джерельної бази, адже українські архіви в Америці здебільшого ще чекають на своїх дослідників.

Певні дані про діяльність Н. Григорієва в Америці містяться у монографії Т. Бевз «Н.Я. Григорієв – політик і вчений» [1, с. 191-196], дисертації авторки даної статті [2, с. 170-188] та деяких її розвідках щодо його громадсько-політичної діяльності та теоретичної побудови періоду Другої світової війни, пов'язаних з українським національно-визвольним рухом в контексті міжнародних відносин [3], а також роботи в «Голосі Америки» [4].

Водночас віднайдені нами матеріали в родинному архіві Григорієвих (м. Потомак, штат Меріленд, США) дозволяють простежити активну громадську та культурно-організаційну роботу Н. Григорієва в означений

період, яка досі була «білою плямою» в його біографії. Значна частина опрацьованих документів родинного архіву Григорієвих у даній публікації вперше вводиться до наукового обігу. Їх цінність полягає не лише у висвітленні безпосередньої діяльності Н. Григорієва в означений період, а й розкриває та доповнює інформацію про суспільно-політичні процеси в українській громаді у США та Канаді, а також американському й канадському суспільствах.

Метою даної публікації є дослідження громадської та культурно-організаційної діяльності Н. Григорієва у США та Канаді у 1938-1949 рр., яка досі не розглядалася в українській та зарубіжній історичній літературі. Хронологічні межі охоплюють період від моменту еміграції Н. Григорієва до США і до очолення ним Української служби «Голосу Америки», що вже знайшло відображення в історіографії.

Діяльність Н. Григорієва на еміграції (Чехословаччина, США та Канада) стала логічним продовженням його діяльності за доби Української революції. Основною її метою залишалось обґрунтування права українського народу на незалежність та вироблення і реалізація політичної програми українського національно-визвольного руху за існуючих обставин. Він став одним із ідеологів єдиного національного фронту на еміграції, який в середині 1920-х рр. намагалися утворити українські есери та есдеки у Празі разом з групою В. Винниченка і який мав би об'єднати провідні демократичні партії в еміграції на принципах соборності, самостійності України, побудови громадянського демократичного суспільства, орієнтації виключно на власні сили українського народу [5]. Реалізації цих засад Н. Григорієв підпорядкував всю свою діяльність у різних еміграційних політичних та громадських інституціях в Чехословаччині, до створення і керівництва яких мав безпосереднє відношення – Закордонна організація УПСР, Всеукраїнський національний конгрес, Народна українська рада та ін.

Оскільки діяльність партій і політичних осередків на еміграції мала обмежений характер, найбільше можливостей для консолідації українського проводу та всього світового українства Н. Григорієв вбачав у культурно-просвітницькій та освітньо-організаційній діяльності. Саме на неї він свідомо спрямовував основні зусилля, як в Чехословаччині, так згодом – і в Новому світі. Найповнішою мірою реалізувати ці настанови Н. Григорієву вдалося, розбудовуючи разом зі своїм товаришем, лідером УПСР М. Шаповалом Український осередок у Празі: Український громадський комітет – найбільшу допомогову організацію для українських емігрантів в міжвоєнний час, і великий культурно-освітній центр навколо нього – Українська господарська академія, Український вищий педагогічний інститут імені М.П. Драгоманова, Український робітничий університет, Український інститут громадознавства, різноманітні освітні курси та часописи. Створений ними культурно-освітній осередок, що зібрав найвидатніших українських інтелектуалів, фахівців в

різних галузях, перетворив Прагу на один з головних центрів української освіти та науки у світі.

Однак вже на середину 1920-х рр. український осередок у Празі опинився під загрозою зникнення – з політичних мотивів уряд Чехословацької республіки суттєво скоротив фінансування, і йшлося про закриття низки інституцій. Відтак постало питання перенесення осередку – як політичного центру УПСР, так і культурно-освітнього – до іншої країни. Серед основних варіантів М. Шаповал та Н. Григоріїв розглядали США та Канаду, чому сприяли їхні особисті і політичні контакти з лівоцентристськими силами в США та візити із лекціями до Північної Америки. Об'єктивно, це було найперспективнішим рішенням, адже, на відміну від Європи, де у міжвоєнний період зосередилися головні українські інтелектуальні та політичні сили – еліта УНР, українська громада в Новому світі – нащадки першої хвилі української еміграції, зумовленої економічними причинами, не мала таких потужних освітніх і наукових інституцій, а її культурне життя, порівняно з Європою, виглядало маргіналізованим. Водночас з огляду на превалювання у політичному житті української громади Північної Америки правих та крайніх лівих сил, а також слабкість лівоцентристських організацій, теоретично УПСР мала шанси розгорнути там успішну діяльність. Надто – з огляду на її чималий досвід організаційної та культурно-просвітницької діяльності.

Припинення фінансування, виснажливі конфлікти з політичними опонентами, внутрішні суперечності і, зрештою, смерть головного натхненника та лідера осередку М. Шаповала у 1932 р. суттєво ослабила українське есерівське середовище та український осередок у Празі. Науковці та громадські діячі, залучені до роботи в ньому, мали шукати інші джерела заробітку, а керівництво в особі Н. Григорієва, який очолив партійну організацію есерів, Український соціологічний інститут, Український робітничий університет та Український національний музей-архів, мало якнайшвидше знайти шляхи збереження цінних наукових напрацювань, матеріальної бази та максимально пом'якшити процес ліквідації цих інституцій. Відтак перенесення осередку до США виглядало чи не як єдиний можливий спосіб його порятунку.

На початку жовтня 1938 р. Н. Григоріїв приїхав до США, залишивши у Празі свою родину в надії невдовзі забрати її до себе, як і своїх товаришів та колег. Вже перші листи з Праги підтверджували його переконання у безальтернативності перенесення до Америки центру українського національно-визвольного руху. Друзі, які залишилися у Чехії, застерігали його від повернення, а гестапо почало переслідувати сина Н. Григорієва – художника і журналіста Мирослава, що мало безпосереднє відношення до попередньої діяльності батька [6].

На момент переїзду Н. Григорієва до США загальноамериканська політична кон'юнктура була сприятливою для громадсько-політичної діяльності. В цей час значну суспільну підтримку отримали лівоцентристські сили, які спиралися

на робітничі профспілки, фермерів, інтелігенцію, молодь та етнічні меншини, що стало поштовхом для активнішої участі української громади у політичному житті США й активізувало досі маловпливовий там український лівоцентристський табір, який представляли Український робітничий союз (УРС) та «Оборона України», з якими із 1920-х рр. співпрацював Н. Григорієв. Та і його плани згуртування навколо себе українських есерів мали перспективи. Певно, саме це змусило керівників УРС та «Оборони України», яким він міг створити конкуренцію, до переговорів із ним про співпрацю [7].

Водночас УРС – велика і успішна компанія соціального страхування – забезпечив Н. Григорієву сталий, хоча і скромний, заробіток. Із жовтня 1938 р. до середини 1946 р. він працював на управу союзу та був співробітником і редактором друкованого органу УРС – «Народної волі», однієї з найстаріших та найавторитетніших українських газет у США [8, арк. 23-24; 9]. Загалом Н. Григорієв досить швидко інтегрувався у місцеву українську громаду та здобув її визнання, свідченням чого є, зокрема, його обрання головою української секції Комітету незалежних виборців під час президентських виборів 1940 р., в результаті яких Ф. Д. Рузвельт втретє став президентом США [10].

У цей період у США відбувався і завершальний етап консолідації та інституалізації української діаспори. Внаслідок тривалої боротьби різних підходів до ролі і місця української етнічної спільноти у суспільному житті США перемогла концепція її активної участі у політичному процесі країни для відстоювання своїх та загальноукраїнських інтересів. Це стало поворотним моментом не лише для української громади, але й – у перспективі – одним із чинників становлення незалежної української держави. Тому входження Н. Григорієва до українського політичного життя у США відбувалося у, без перебільшення, вирішальний історичний період. І це було досить символічним, зважаючи на його багатолітні зусилля з консолідації української еміграції в Європі. Доки не вдалося віднайти інформацію щодо його участі у підготовці чи роботі Першого конгресу американських українців, який 24 травня 1940 р. заснував Український конгресовий комітет Америки, що досі є провідною політичною організацією українців у США. Проте відомо, що у воєнні і повоєнні роки він контактував із представниками його секретаріату – вочевидь, членами УРС, який тривалий час входив до його проводу [11].

Саме із консолідацією українських політичних сил політик пов'язував перспективи створення науково-культурного осередку навколо задуманого ним Українського наукового інституту. «Поки тут не було жодного більшого осередку, а боротьба груп за дрібні місцеві інтереси, доти тяжко було думати про культурну централю. Тепер старі суперечки потроху видихаються, люди здобули певний досвід і шукають можливостей скласти свої сили для культурної праці», – резюмував Н. Григорієв [12]. Ще до від'їзду у США, він розробив план із організації «українського вищого культурно-наукового

осередку» в Нью-Йорку на зразок празького, навколо якого згуртувалася б українська інтелігенція для розвитку української науки, а також могла б розгорнути свою діяльність УПСР [13, арк. 62, 183; 14, с. 601].

Зауважимо, що на той час українська громада Америки не мала своїх наукових та освітніх інститутів – насамперед через відсутність достатньої кількості науковців та організаторів в цій сфері. Початок розбудови українських наукових осередків у США пов'язують з повоєнною хвилею еміграції, значну частину якої склали вчені, письменники, освітяни з чималим досвідом організаційної діяльності на еміграції, зокрема у Чехословаччині. Саме завдяки їх зусиллям за підтримки місцевої української громади у 1947 р. було відроджене Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ), у 1950 р. почало роботу відділення Української вільної академії наук (УВАН), у 1973 р. відкрився Український інститут Гарвардського університету та низка інших українських наукових установ і товариств.

Поряд з тим, вже у другій половині 1930-х рр. створення Українського наукового інституту в Америці було на часі. Потужні центри української освіти та науки в Європі згортали свою діяльність через фінансові проблеми, в той час як значно успішніша фінансово українська громада США і Канади потребувала поштовху для розвитку національної освіти та науки. Тому не дивно, що ця ідея здобула чимало прихильників наприкінці 1930-х рр. Зокрема вона активно розроблялася в українському націоналістичному таборі. Лідер впливової у США у 1930-х рр. Організації державного визволення України, відомий український вчений О. Грановський (Неприцький) у 1938 р. вів про це перемовини з провідними діячами ОУН [15].

Водночас Н. Григорієв лобював ідею організації Українського наукового інституту перед керівництвом УРС, де вона також обговорювалася, і – що не менш важливо – УРС мав фінансові можливості для її реалізації [11]. Політик навіть домовився зі своїм давнім знайомим та колегою по Українській господарській академії у Подєбрадах, професором Стенфордського університету В. Тимошенком, аби той очолив Інститут (у 1941 р. В. Тимошенко разом з іншим українським вченим та громадським діячем, в майбутньому – першим головою Американського відділу НТШ, професором М. Чубатим намагалися заснувати Українське наукове товариство [15]). На себе Н. Григорієв брав вирішення організаційно-фінансових та господарських питань. Аналогічну установу УРС мав відкрити у Канаді на чолі з М. Мандрикою, який за дорученням УПСР переїхав туди ще у 1928 р. Тож Н. Григорієв розраховував, що обидва інститути діятимуть як філії єдиної установи [14, с. 601-602].

За планами Н. Григорієва, одразу після налагодження роботи Українського наукового інституту можна було б «перетягати декого з Європи», а також розпочати видання наукових збірників Інституту, залучаючи до цього українців з різних куточків світу. «Місцевих українських сил для вищої культурної праці

не існує, – констатував він. – Є тут люди для праці в початкових школах, церквах та й усе. Для середньої освіти й вищої українських сил немає. Їх треба стягати з Європи й організувати» [12]. Таким чином, наукова установа мала б виконувати роль не лише осередку української науки у США, але й об'єднати українських науковців, допомогти їм емігрувати із охопленої війною Європи до США та Канади [11; 14, с. 601].

Водночас створення такого осередку теоретично дозволило б Н. Григорієву та українським лівоцентристським силам США, з якими він співпрацював, згуртувати навколо себе українську молодь. У цьому він цілком поділяв думку свого сина Мирослава, фахівця із молодіжного руху, який закликав батька «до праці в Америці ближче до молоді» [16]. Це мало сенс, адже у міжвоєнний період більшість впливових українських політичних сил США і Канади – як правого, так і лівого спрямування – мали свої молодіжні організації. Проте через досить радикальну ідеологію обох таборів молодь з поміркованими поглядами не виявляла до них інтересу. Принагідно зауважимо: те, що заснування наукового інституту пов'язувалося його ініціаторами (з різних політичних таборів) із політичною діяльністю, було цілком закономірним. Виходячи з досвіду української еміграції в Європі, вони усвідомлювали, що створення освітньо-наукового осередку сприятиме згуртуванню навколо їхньої політичної сили інтелігенції та молоді, а отже – слугуватиме збільшенню впливу і в українській громаді, і в американському суспільстві.

Перед світовою війною, керуючись поточною міжнародно-політичною ситуацією, Н. Григорієв відклав реалізацію планів зі створення українського наукового інституту на повоєнний час і зосередився на громадсько-політичній та просвітницькій роботі, вирушивши у жовтні 1938 р. в турне містами і містечками США та Канади з лекціями «проти нацизму і за демократію» [3]. Основні тези його виступів викладені у виданій в 1940 р. праці «Демократія, її завдання та перспективи» та англомовній збірці «Війна і українська демократія» [17]. Турне продовжилося до кінця війни, зокрема у Канаді Н. Григорієв перебував з лютого по жовтень 1943 р та з серпня по жовтень 1944 р., що сприяло налагодженню контактів із потенційними партнерами для громадської роботи та створення українського науково-освітнього осередку.

Тим часом до 1945 р. суспільно-політична ситуація у США змінилася і була не такою сприятливою для українського руху: США розглядали СРСР як союзника та потенційного торговельного партнера, а пропаганда радянських агентів та російських монархістів сформувала ідеологему про українців як прибічників нацистів. Вища влада США ставилася до українців лояльніше, ніж громадськість, але була обережною. «В Америці мало української демократії (тобто демократичних та ліберальних сил – *О.С.*): є прихильники диктатури комуністичної та нацистичної, а дійсної демократії дуже мало. Одні, мовляв, українці борються за Росію, другі боролися за Польщу, треті – за Німеччину, а самостійного укр. руху мало хто тримався. Тому уряд дуже обережний і скупий

у відношенні до українців. Українців, мовляв, не бачить, а тільки агентів інших держав» [18].

Це актуалізувало для Н. Григорієва питання об'єднання українських демократичних та лівоцентристських сил у США, яке він розглядав як підґрунтя для створення українського культурного осередку. Саме на цих двох питаннях він зосередився у повоєнні роки. Вже у 1945 р. заснував громадсько-політичний осередок – Союз трудової демократії (СТД). Його роботу, крім Н. Григорієва, координували ще троє авторитетних діячів. Хоча їхні імена у документах Союзу не фігурують (з тактичних міркувань формально вони не були пов'язані із організацією), опосередковано Н. Григорієв вказує на них. Це колишній заступник міністра закордонних справ та представник Директорії у Лондоні у 1919-1920 рр. А. Марголін, який мав широкі знайомства в урядових колах Вашингтона; співзасновник організації Січових Стрільців, член впливового американського інформаційного агентства «The Common Council for American Unity» Я. Чиж; полковник армії УНР, член місії УНР в Туреччині, воєнний представник українського уряду при головному штабі військ Антанти у Салоніках, посол УНР у Латвії, Естонії та Фінляндії, один з ідеологів української шкільної освіти в еміграції В. Кедровський, який у 1955 р. стане наступником Н. Григорієва на посаді директора Української служби «Голосу Америки» [19]. З регіональних організацій найтіснішу співпрацю Н. Григорієв налагодив із Товариством імені В. Винниченка у Детройті та Федерацією українців штату Мічиган на чолі з І. Панчуком [18]. Таким чином, йому вдалося організувати незалежну політичну силу, яка претендувала на роль однієї з провідних в українському поступово-демократичному таборі США поряд з УРС («Оборона України» на той час вже маргіналізувалася, перейшовши на прокомуністичні позиції).

Відтоді Н. Григорієв міг сконцентруватися на створенні українського культурного і наукового осередку. Великі надії у цій справі він покладав на приїзд з Європи своїх колег з Празького осередка, тому долучився до вирішення проблеми еміграції до США і Канади українських біженців та переміщених осіб, так званих Ді-Пі. На цьому у повоєнні роки зосередилися більшість українських організацій у США та Канаді. Внаслідок власної ініціативи та сприятливого збігу обставин Н. Григорієву вдалося допомогти деяким співвітчизникам, співпрацюючи з Міжнародним комітетом біженців, Українським Червоним Хрестом, Допомоговим комітетом Канади, а також зі Злученим українсько-американським допомоговим комітетом. Завдяки його зусиллям у 1946 р. було створено спеціальну групу УРС для організації імміграції до США М. Стахова, який мав стати новим редактором «Народної волі» і «убити совітофілів своїми свідченнями про те, що Совіти нарobili в Галичині (йдеться про злочини радянської влади, пов'язані з окупацією Західної України у 1919 р. – О.С.)» [20, с. 2; 21]. Тоді ж, у 1946 р., Н. Григорієв

організував запрошення на переїзд для В. Винниченка, який теж міг би посилити позиції українського антирадянського руху в США та СТД [21].

Він також долучився до подібних акцій в Канаді. Зокрема разом з депутатом федерального парламенту Канади Ф. Заплітним і Союзом українських самостійників вони розгорнули масштабну акцію з допомоги українським біженцям у різних окупаційних зонах Європи, видачі яких вимагав СРСР [22]. Зрештою, їм вдалося заручитися підтримкою соціалістичних сил у канадському парламенті, які обіцяли сприяти законодавчому вирішенню питання імміграції українських соціалістів з окупованої Німеччини – як на федеральному рівні Канади, так і на рівні Великої Британії. Н. Григоріїв підготував поіменний список кандидатів на виїзд [23].

Допомога Ді-Пі сприяла налагодженню тісніших контактів з українськими силами в Канаді. До СТД приєднався Союз українських організацій в Канаді, що мав радикально-соціалістичне спрямування. Головним канадським партнером Союзу стала одна з найвпливовіших українських організацій Північної Америки – Союз українських самостійників (СУС), по-суті, об'єднання низки організацій та товариств. СУС був тісно пов'язаний з Українською православною церквою Канади, а також виступив одним із співзасновників та членів Комітету українців Канади (нині – Конгрес українців Канади). Співпраця, переважно в культурній сфері, була налагоджена ще з однією впливовою організацією в Канаді – Українським національним об'єднанням [18; 20, арк. 4].

Початок «холодної війни» і переконання, що «Америка буде рішуче боротися з руським комунізмом та імперіалізмом» дав поштовх новому етапу інформаційно-просвітницької діяльності Н. Григорієва, спрямованої проти більшовицько-комуністичного режиму. Зокрема, СТД та Федерація українців штату Мічиган провели велелюдні демонстрації біля найбільших автомобільних заводів «Форд», «Крайслер» та «Шевроле» у Детройті проти виступів там діячів культури УРСР [24]. Ці демонстрації виявилися успішними та співпали у часі із прийняттям закону про обов'язкову реєстрацію представників іншої країни як «агентів чужої держави» для проведення будь-якої публічної діяльності.

Водночас особливі зусилля Н. Григоріїв спрямовував на роботу з медіа, аби формувати позитивний імідж України та українського національно-визвольного руху як демократичного за своєю суттю. Для цього у 1945 р. він опублікував згадану вище збірку «Війна та українська демократія». На той час подібних видань англійською у США було вкрай мало. Поряд з працею Н. Григорієва можна згадати три роботи про СРСР соціал-демократа Д. Даліна, спрямовані на викриття злочинів комуністичної влади, а також працю про ситуацію в Україні журналіста В. Чемберлена.

Пояснюючи пріоритет інформаційно-просвітницької роботи, Н. Григоріїв зауважував: «Українців рахують у Зл.Д.А. коло 700.000, але організованих

значно менше. Національно свідомими треба уважати лише тих, що організовані в допомогіві союзи (йдеться про організації соціального страхування на кшталт УНС чи УРС – *О.С.*). Таких коло 80.000» [20, арк. 2]. Справді, участь в українських громадських організаціях була на той час найбільш природним способом вияву національної свідомості. Водночас чимало етнічних українців або свідомо обрали шлях асиміляції й дистанціювалися від життя своєї національної громади, або ж не брали в ньому участі внаслідок недостатньої культурно-просвітницької та організаційної роботи українських осередків. Своєрідним лакмусовим папірцем, що виразно демонстрував цю тенденцію, була згадана ситуація зі значною частиною української молоді, яка не бачила себе в сегментованому та консервативному політичному житті української громади. Тому цілком логічним виглядає зосередженість Н. Григорієва саме на публіцистичній, видавничій та лекційній діяльності, спрямованій на підвищення рівня самосвідомості та самоорганізації американських українців.

Цими ж мотивами він керувався, намагаючись реалізувати свій задум українського культурного осередку в Америці. По суті, це було продовження його «довоєнної» ідеї Українського інституту в США, але тепер йшлося про цілий комплекс освітньо-наукових закладів. Набуті у 1938-1945 рр. зв'язки в українському середовищі США та Канади, зокрема серед підприємців, дозволяли досить оптимістично оцінювати можливості для створення такого осередку. Згідно статуту, розробленого у 1945 р., він мав бути організований на кшталт культурно-освітнього центру у Празі – Інститут української культури, видавництво часопису, бібліотека, музей-архів, українські радіопрограми тощо. Основою осередку мала стати закладена Н. Григорієвим на початку 1946 р. «Американсько-українська кооперація» [25].

За структурою та масштабами діяльності ця організація теж нагадувала празький УГК. Передбачалося створення таких її відділів: організаційний, культурний (видавнича справа, шкільництво, освітні курси, питання мистецтва), господарський (організація підприємств, працевлаштування українців) та політичний (правовий захист і політичне представництво українців). Згодом до Американсько-української кооперації мали приєднатися українські громадсько-культурні осередки демократичного спрямування, створені в окупаційних зонах Європи (у співпраці з їхніми представниками Н. Григорієв розробляв плани створення єдиного державного українського центру в США) [26].

Реалізацію цього амбітного проекту Н. Григорієв почав зі створення кооперативного видавничого товариства для друку спеціальної навчальної і наукової літератури, а також організації приватного видавництва для видання політичної і просвітницької літератури для молоді, зокрема освітнього журналу. Роботі з дитячою та юнацькою аудиторією він приділяв особливу увагу. Крім видання спеціальної періодичної та художньої й науково-популярної

літератури, планувалося створити низку українських дитячих товариств, подібних до скаутських [27].

Власне, на той час Н. Григоріїв вже мав у своєму розпорядженні видавництво. Ще у лютому 1945 р. він став співкерівником та редактором приватного видавничого товариства «Українська громадська пора – Ukrainian Community Times» у Детройті, що спеціалізувалося на друці політичної та науково-популярної української літератури, а також видавало одноіменний часопис – друкований орган СТД. Він також тісно співпрацював з іншим українським видавництвом у США – «Громадське життя», яке видавало збірки політичних статей відомих українських громадсько-політичних діячів. У чотирьох збірках за 1945 р. було вміщено низку праць Н. Григорієва «Демократія – третя самостійна світова сила», «Наслідки революції в історії», «Сучасна Україна», «Слов'янська небезпека» та ін.

До його планів (щоправда, на віддалену перспективу) входило й створення при українському культурному осередку будинку для людей похилого віку та літнього дитячого табору на узбережжі. По-суті, більша частина цих ідей вже висувалася та обґрунтовувалася ним наприкінці 1930-х – початку 1940-х рр., щоправда, тоді йшлося про їх реалізацію на базі УРС, де він працював. Але, якщо тоді УРС чи інша лівоцентристська організація мала достатні шанси на створення Українського інституту як провідного національного наукового та освітньо-культурного центру, у повоєнний час ініціатива його організації перейшла до правого крила українського політикуму, яке, користуючись можливостями близької до нього католицької церкви, працювало над залученням до Інституту українців з Європи. Зрозуміло, ця акція відбувалася без координації з Н. Григорієвим [28].

Ще однією суттєвою перешкодою в організації освітньо-культурного осередку була фінансова складова, адже, на відміну від чехословацького уряду у 1920-х рр., ні американський уряд, ні місцеві громадські організації, не спонсорували б ні створення українських установ, ні їхню діяльність (втім, Н. Григоріїв вів про це переговори з бізнесменами українського походження). Водночас для новоприбулих українських іммігрантів з Європи саме заробітна плата та соціальні гарантії були головними чинниками при працевлаштуванні. Це підтверджувало і листування Н. Григорієва з сином, який перебував у таборі Ді-Пі в Регенсбурзі (Німеччина).

М. Григоріїв з ентузіазмом сприйняв ідею батька про заснування у США видавництва, яке б об'єднало українських Ді-Пі. Цікаво, що і він намагався організувати в американській окупаційній зоні український культурний осередок – фактично, аналогічний задуманому його батьком, хоча вони і не погоджували свої дії до кінця 1945 р., позаяк на кілька років зв'язок між ними було втрачено. Так само як і батько, Мирослав почав розбудову свого осередку з видавничої складової. Саме на основі видавничої справи, як бази для ширшої співпраці українських культурних та громадсько-політичних діячів, Мирослав

та Никифор Григорієві об'єднали свої зусилля. Координуючи свої дії з батьком, у 1946-1947 рр. М. Григорієв розгорнув у Німеччині підготовчу роботу для консолідації навколо видавничої діяльності в Європі та Америці представників різних політичних таборів української міжвоєнної еміграції. Йому вдалося заручитися підтримкою досить впливових літераторів та громадських діячів – У. Самчука, І. Багряного, Т. Осьмачки, Б. Подоляка, Ю. Косача та інших [29].

Вочевидь, цьому сприяла не лише репутація Н. Григорієва – керівника проекту, а й авторитет Мирослава як фахівця з видавничої справи та художника-ілюстратора, якого охоче запрошували до роботи різні установи та часописи демократичного спрямування. Він співпрацював з «Українськими вістями» у Новому Ульмі, був співредактором «Нашого життя» в Аусбурзі та очільником регіональної скаутської «пресової квартири» і головним редактором «Пластуна», входив до президії місцевого Союзу українських журналістів, викладав в Українському технічно-господарському інституті в Регенсбурзі та Мюнхені. Тому часто самі автори зверталися до нього, пропонуючи цікаві твори, як то «Український історичний календар», «Географія України», «Український співаник», романи про Українську революцію, Голодомор та Другу світову війну в Україні. Певну допомогу в організаційних справах, пов'язаних із видавничою справою, М. Григорієву надавали батькові товариші по УПСР Я. Зозуля, Г. Денисенко та І. Паливода [30].

У першу чергу батько та син Григорієві планували налагодити друк творів українських письменників і науковців для україномовної та англомовної аудиторії в США. Водночас засноване ними кооперативне «Видавниче братство» мало стати підґрунтям (зокрема, фінансовим) для об'єднання української еміграційної інтелігенції на вироблених Н. Григорієвим засадах. У перспективі на основі співпраці з поляками, білорусами та іншими слов'янськими спільнотами Північної Америки мало б постати «всеслав'янське видавництво» [31]. Ця ідея була і справді перспективною, адже майже одразу до співпраці з ними зголосилося польське видавництво «Офіціна Варшавська», очолюване А. Гірсом, яке теж планувало створити в Америці слов'янське видавництво. Навесні 1947 р. за посередництва і безпосередньої участі М. Григорієва як ілюстратора почалася робота над першим спільним проектом видавничих товариств – англомовним перекладом твору М. Гоголя «Ніч перед Різдом». Тоді ж він домовився про співпрацю у створенні «всеслов'янського видавництва» в Америці з литовцями та білорусами [32].

Досить плідною була співпраця з І. Багряним, головним редактором видавництва «Прометей» (Німеччина). Він погодився переслати Н. Григорієву для видання і розповсюдження у Північній Америці вже опубліковані та підготовлені до друку твори, зокрема свій відомий роман «Тигролови» та спогади С. Підгайного «Українська інтелігенція на Соловках», повісті У. Самчука і Т. Осьмачки, а також низку науково-популярних видань [32]. Співпрацю було налагоджено і з У Самчуком, який в той час очолював

організацію українських письменників з таборів для переміщених осіб «Мистецький український рух» (МУР). Попри розбіжності у політичних поглядах у минулому, Н. Григорієв ставився до нього з повагою і був «готовий допомогти йому, де треба» [31]. Зокрема через Мирослава він сприяв йому, І. Багрянному та Т. Осмачці у налагодженні контактів із канадськими видавцями.

На промоцію майбутнього українського культурно-освітнього осередку, насамперед – видавництва, було спрямоване нове лекційне турне Н. Григорієва американськими містами з українськими громадами в останні місяці 1946 р. та піврічне турне Канадою – «від Монреалю до Ванкувера». Вдалими перебіг турне і можливість розширення сфери освітньо-культурної та громадської діяльності спонукали його затриматися. Після закінчення туру у червні 1947 р. він залишився читати лекції з історії на літніх курсах Інституту Св. Петра Могили у м. Саскатуні протягом липня-серпня 1947 р. і до кінця 1948 р. був директором мережі українських шкіл при Інституті [31].

Оскільки на той час справа із організацією видавництва у США гальмувалася (через фінансові причини), Н. Григорієв намагався налагодити роботу видавничого товариства в Канаді. Центром було обрано Торонто – велике місто з чисельною й активною українською громадою. Розпочати роботу видавництва планувалося з видання англійсько-українських часописів, різноманітних брошур та книжок, а згодом – створити мережу українських книжкових крамниць (понад 100) [33]. Українське видавництво було актуальним для канадських українців, а Н. Григорієв мав гарну репутацію як організатор, видавець та редактор. Тому із пропозиціями співпраці до нього одразу почали звертатися освітяни та ентузіасти. Зокрема, йому пропонували об'єднати зусилля із так званим Просвітнім союзом, ідея створення якого тільки розроблялася [34].

Принциповою позицією Н. Григорієва був друк української літератури про українців і для українців. Багато матеріалу для заснованого видавництва передавав та ілюстрував Мирослав. Він підготував макети книг «Тигролови» І. Багрянного (у перекладі англійською), «Українська інтелігенція на Соловках» С. Підгайного, «Підстави нашого відродження» І. Мазепи, твори М. Хвильового у двох томах, власну працю «Друга світова війна і українське письменство», повісті про Голодомор в Україні – «Спогади лікаря з часів голоду на Україні» та «Оксана», а також інформаційно-просвітницькі видання – «Хрестоматія української літератури», «Економічна географія України», «Нова історія України», «Книга українського гумору». У стадії макетування на березень 1947 р. були також твори «Юність Василя Шеремети» У. Самчука та «Старший боярин» Т. Осмачки [32].

Ймовірно, видавнича справа батька й сина Григорієвих могла б стати успішною та дати гарні результати, якби вони обидва зосередилися лише на ній. Однак життя склалося інакше, і підготувало для них обох участь в інших проєктах. Наприкінці 1948 р. Н. Григорієва запросили допомогти в організації,

а згодом і очолити національний відділ «Голосу Америки». Відтак провідну ідею своєї діяльності на еміграції – об'єднання українців навколо культурницької роботи – він втілював вже як директор Української служби «Голосу Америки». Водночас в США та Канаді почали з'являтися згадані потужні українські наукові та освітні інституції, що зрештою й утворили український культурний та науковий осередок у Північній Америці.

Таким чином, головними напрямками діяльності Н. Григорієва у США та Канаді у 1938-1949 рр. стало створення лівоцентристської сили, Українського культурно-освітнього та наукового осередку, а також промоція прагнення українців до створення власної незалежної держави. Більшою чи меншою мірою йому вдалося реалізувати кожне з цих завдань. Найбільших результатів він досяг у своїй громадській, інформаційно-просвітницькій і видавничій роботі, водночас реалізувати найамбітніший задум – створити в Північній Америці Український науковий інститут та культурний осередок навколо нього на кшталт Празького – йому не вдалося. Втім, розгорнута ним підготовча діяльність мала низку позитивних наслідків, що слугували його основній меті – згуртуванню українців та підвищенню їхньої національної свідомості.

Список використаних джерел та літератури

1. Бевз Т.А. Н.Я. Григорієв – політик і вчений. – К.: ІММБ, 2002. – 285 с.
2. Сухобокова О.О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н.Я. Григорієва (1883-1953 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Київ, 2008. – 266 с.
3. Сухобокова О. Никифор Григорієв про Україну в системі міжнародних відносин напередодні та під час Другої світової війни // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 95-111.
4. Сухобокова О. Український голос з-за океану // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2009. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 246-260.
5. Сухобокова О. Спроба створення єдиного національного фронту на еміграції українськими соціалістами в першій половині 1920-х рр. // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. – Вип. 2(48). – С. 88-94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hj.chnu.edu.ua/index.php?journal=hj&page=article&op=view&path%5B%5D=80>
6. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 9 жовтня 1939 р. Нью-Йорк.
7. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 9 жовтня 1938 р. Нью-Йорк.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 111. Листи до дружини Григор'єва (1 січня 1940 – 23 листопада 1941 рр.). – 146 арк.
9. Родинний архів Н. Григорієва. – Додаток до подання Н. Григорієва до Держдепартаменту США у справі отримання громадянства. 15 березня 1946 р. Детройт.
10. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до керівника Штабу президента США від 24 серпня 1942 р. Нью-Йорк.
11. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 28 липня 1940 р. Б. м.
12. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 22 червня 1940 р. Б. м.
13. ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 92. Листи Приходька, Паливоди, Павлова, Петрова та ін. до Григор'єва (1921-1938). – 199 арк.

14. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 928 с.
15. Атаманенко А. Олег Кандиба і Український науковий інститут в Америці: 1937-1939 // Науковий блог НаУ «Острозька академія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=491>
16. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Мирослава та Ганни Григорієвих до Н. Григорієва. 1939 р. Прага.
17. Hryhoriyiv N. The War And Ukrainian Democracy. The Compilation of Documents From the Past And Present by N.Y. Hryhoriyiv. – Toronto, 1945. – 208 p.
18. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до родини та товаришів. 19 вересня 1945 р. Детройт.
19. Родинний архів Н. Григорієва. – Одвертий лист до української демократії в Європі. 1945 р.
20. Родинний архів Н. Григорієва. – Григоріїв Н. Політичне обличчя Америки та американських українців. – 6 арк.
21. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до Т. Радинського. 29 травня 1946 р. Б. м.
22. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 24 січня 1946 р. Детройт.
23. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до невістки Євгенії. 25 листопада 1945 р. Детройт.
24. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до родини. 27 жовтня 1946 р. Детройт.
25. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 25 листопада 1945 р. Детройт.
26. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до сина Мирослава. 24 січня 1946 р. Б. м.
27. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до сина. 10 квітня 1947 р. Вінніпег.
28. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до дружини. 29 грудня 1946 р. Бостон.
29. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист М. Григорієва до батька. 22 березня 1947 р. Аусбург.
30. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист М. Григорієва до батька. 1 грудня 1946 р. Аусбург.
31. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до сина. 3 травня 1947 р. Принс Альберт.
32. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист М. Григорієва до батька. 22 березня 1947 р. Аусбург.
33. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до Івана Ухова (Аргентина).
34. Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до сина. 1 лютого 1947 р. Торонто.

Сухобокова О.О. *Общественная и культурная деятельность Никифора Григорьева в США и Канаде.*

В статье рассматривается общественно-политическая и культурно-организационная деятельность одного из лидеров украинской межвоенной и послевоенной эмиграции Никифора Григорьева в США и Канаде в 1938-1948 гг. на основе неопубликованных материалов семейного архива Григорьевых (г. Потомак, штат Мэриленд, США). Значительная часть этого архива впервые вводится в научный оборот в данной публикации. Прослежены основные направления деятельности Н. Григорьева в указанный период: создание в США и Канаде украинской независимой левоцентристской политической силы; информационно-просветительская работа, направленная на формирование положительного имиджа украинского национально-освободительного демократического движения; основание Украинского научно-культурного центра и издательская деятельность. Его деятельность рассматривается в контексте общественно-политической жизни украинской диаспоры и общественно-политических процессов в США и Канаде.

Ключевые слова: *Никифор Григорьев, украинская диаспора в США и Канаде, Украинский научно-культурный центр в США.*

Sukhobokova O. Public and Cultural Activity of Nykyfor Hryhoryiv in the USA and Canada.

The article deals with the social and political, cultural and organizational activities of one of the leaders of the Ukrainian inter-war and post-war emigration Nykyfor Hryhoryiv in the USA and Canada in 1938-1948, based on unpublished materials of the Hryhoryiv's family archive (Potomac, Maryland, USA). A significant part of this archive is introduced into scientific circulation at the first time in this publication. The main areas of activity of N. Hryhoryiv during this period are traced: the creation in the USA and Canada of a Ukrainian independent center-left political force; informational and educational work aimed at forming a positive image of the Ukrainian national liberation democratic movement; foundation of the Ukrainian scientific and cultural center and publishing activity. His activity is considered in the context of the socio-political life of the Ukrainian diaspora and the socio-political processes in the USA and Canada.

Keywords: *Nykyfor Hryhoryiv, Ukrainian diaspora in the USA and Canada, Ukrainian scientific and cultural center in the USA.*